

VERGİ - ENFLASYON İLİŞKİSİ VE ENFLASYON VERGİSİ (2)

Yard. Doç. Dr.Engin ÖNER (*)

Çağlar boyunca devletler, harcamalarının bir kısmını finanse etme yöntemi olarak para basımına (emisyonu) başvurmuşlardır. Modern devletler açısından bu görüntü farklı değildir. Dolayısıyla emisyona başvurmak suretiyle gelir sağlama yolu, hükümetler tarafından takip edilen bir politika olmuştur. İstedığı geliri elde edemeyen, yeterli vergi toplamaya yönelik kanun çıkaramayan veya bu kanunları etkin olarak uygulayamayan çoğu ülkeler için bu politika özel bir önem arz etmektedir.

Birtakım iktisadi, sosyal, kültürel hizmetleri yerine getirmek için ihtiyaç duyulan gelirler yetersiz kalınca, devletler geleneksel gelirler dışında enflasyondan yararlanarak kendilerine yeni gelir sağlama yolunu seçmektedir. Bu durumda "enflasyon, kamu maliyesinin amacı bakımından uygun şekilde bir vergileme yöntemi"⁽¹⁾ olarak dikkate alınmaktadır. Olay, kamu harcamalarını finanse etmek için para basma hakkına sahip devletlerin gücünden kaynaklanmaktadır.

Aslında, kamu harcamalarının finansmanında bir araç olarak enflasyona kasti başvurma, politik zayıflığın bir işareti anlamına geliyor gibi görünebilir. Eğer kaynaklar tamamen kullanılmışsa, enflasyon yalnızca fiyatlar düzeyinde bir artışa yolaçabilir ve bu durum nakit para ve benzeri iktisadi kıymetleri elinde tutan kişilere bir gerçek "vergi" şeklinde yük getirir.

Dünyadaki az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin çoğunda, enflasyona başvurma bir normal olay görülmesi maalesef talihsiz bir durumdur. Hükümetler, geleneksel vergilerin yetersizliği ve büyüyen kamu hizmetlerinin ortak baskılarına dayanacak yeterince güçlü değildir. Bunun bir sonucu olarak, sürekli kamu açıklarının para basımı yoluyla finanse edilmesi günlük hale gelmiştir. Nakit ve nakte çevrilebilir benzeri iktisadi kıymet sahipleri sürekli olarak bir büyük vergi yüküne maruz kalmaktadır.

Enflasyon vergi gelirlerinin erozyona uğramasına yol açmaktadır⁽²⁾. Bir

(*) Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, İktisat Politikası Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

(1) James M. Buchanan, The Public Finances. Revised Edition. Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illinois 1965, p.359

(2) Enflasyonun vergi sistemi üzerindeki tahribatını birinci seri makalede incelediğim için, burada kısa bir hatırlatma yapacağız.

başka deyişle enflasyonun vergi matrahını aşındırması sebebiyle vergi gelirlerinin reel anlamda azalması sözkonusu olmaktadır. Vergilerin gecikmeli olarak tahsil edildiği ve verginin gelir esnekliğinin birimden küçük olduğu, yani vergi randımanının enflasyonu izleyemediği az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde enflasyonist baskının arttığı dönemlerde vergi gelirlerinin reel değerinde azalma ortaya çıkmaktadır. Bu şartlarda enflasyonist olmayan kamu finansmanının temelleri ortadan kalkmakta, parasal taban sarsıntı geçirmektedir. Bu nedenlerden dolayı Hazinesin enflasyon vergisi aracılığıyla gelir sağlaması ve iç borç yükünü azaltması, çelişkili olarak Hazinesin reel anlamda gelir kaybetmesine ve yeniden iç borçlanmaya girmesine neden olmaktadır. Bu uygulamanın tersine pozitif faiz uygulaması durumunda faiz yükü tırmanmakta ve sonuçta kamusal borç artmaktadır. Vergi baskısı artırılmadıkça, borç servisinin kendini giderek daha fazla duyurması, finansal olmayan harcamalar azalmadıkça, finansal açığın genişlemesine neden olmaktadır. Dolayısıyla açığın finansmanı çelişkili olarak yeniden finansal açığa giden yolları açmaktadır. Özellikle "hiperenflasyonun yaşandığı ekonomilerde iç borç stoğunun GSYİH'ya oranının yüksek olması nedeniyle enflasyon vergisi uygulamasının"(3) yaygınlık kazandığı saptanabilmektedir.

Kamu açıklarının Merkez Bankası kaynaklarından karşılanması, kamu sektörünün parasal yükümlülüğünü, para stokunu ve sonuçta fiyatları arturmaktadır. Gerçekte fiyat artışları, servetin bir parçası olarak elde tutulan reel para miktarının azalmasına neden olduğundan bir vergi gibi düşünülebilir. Diğer bir ifadeyle, "servetin belirli bir bölümünün para şeklinde tutulması ve enflasyon nedeniyle halkın elinde tuttuğu paranın reel değerindeki düşmeden kaynaklanan vergi niteliğindeki gelir enflasyon vergisi"(4) olarak belirtilmektedir.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere, enflasyon vergisi az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerin çoğunda normal vergi gelirlerine alternatif olarak düşünülmektedir. Para miktarı devletin özel kesime olan doğrudan borcunu temsil ettiği ölçüde, enflasyon dolaşımında olan paranın değerini etkilemekte, dolayısıyla devlet için doğrudan gelir kaynağı oluşturmaktadır.

Halktan ya da banka sisteminden borçlanma biçimindeki kamu gelirlerinde, hasılatı enflasyon hızının altında ya da üstünde belirlemek, esas olarak devletin elindedir. Ancak, enflasyon şartlarında borçlanma, beklenen enflasyon hızını da hesaba katacak biçimde, daha yüksek bir maliyetle gerçekleştirilecektir. Ayrıca, enflasyonist dönemlerde devletin gerçek borç yükü, borç ödemelerinde olduğu gibi hafifler. Çünkü "hazine kendisine borç verenleri bir tür enflasyon vergisine tabi

(3) Sinan Sönmez, "Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Arasındaki Bağlantılar Üzerine Bazı Gözlemler", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 4, Sayı: 8, 1993, s.59

(4) Ahmet Ertuğrul, Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon, Yapı ve Kredi Bankası Yayını, Mayıs 1982, Ankara, s.180

tutarak kamu kesimine kaynak aktarmış olur"⁽⁵⁾. Günümüzde,kamu kesimi toplumdaki en büyük borçlu olduğundan bu yolla ciddi bir enflasyon vergisi geliri sağlanmış olur.

Enflasyonun yüksek hızla seyrettiği ülkemizde yüksek enflasyon ilave bir vergi etkisi yapmaktadır. Yılbaşında sıfır olan enflasyon oranının yıl ortalarına doğru tırmanmaya başlayarak, giderek artan bir hızla yıl sonunda %60'lara ulaşması, buna karşılık yıl başında %25 olan gelir vergisi oranının yıl ortasından itibaren %30, %35'lere yükselmesi ile gelirlerde hissedilir dercede bir azalma ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki enflasyonun boyutunu bir tablo yardımıyla görmek mümkündür;

Tablo-1. Yıllar İtibariyle Enflasyon Oranları (1980-1993)
(Toptan Eşya Fiyat Endeksi; %)

Yıllar	Enflasyon	Yıllar	Enflasyon
1980	107,2	1987	39,0
1981	36,8	1988	68,3
1982	25,2	1989	69,6
1983	30,6	1990	61,5
1984	52,0	1991	59,2
1985	40,0	1992	61,4
1986	26,7	1993	60,3

Kaynak: HDT "Başlıca Ekonomik Göstergeler"

Tablo-1'e göre, ülkemizde 1980 - 1993 yılları arası ortalama enflasyon oranı % 52,7 dolayındadır. Son altı yılda ise enflasyon % 60'larda seyretmektedir.

Dolayısıyla, enflasyon oranlarının yüksek ve kronik bir hal aldığı Türkiye'de iç borçlanmanın ve belirli ölçüde enflasyon vergisinin etkin biçimde kullanılmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Böylesi bir uygulama ise iç borç stoğunu, nominal ve reel faiz hadlerini artırmakta ve sonuçta enflasyonist baskı devam etmektedir. Buna bir de dış borç yükü katılınca, ülkemizin bir borç batağı içinde olduğu görülmektedir.

Enflasyonla vergiler - özellikle dolaylı vergiler - arasındaki benzerlik uzunca süredir pek çok iktisatçının dikkatini çekmiştir. Enflasyon da, tıpkı vergiler gibi, bazı kişilerin ellerinden satın alma gücünün alınıp devlete aktarılması imkanını vermektedir. Yine" tıpkı dolaylı vergiler gibi, enflasyon da vergiyi yüklenenlerce az hissedilir bir karakter taşır"⁽⁶⁾. Özellikle bu sonuncu husus, bazı vergilerin toplumda

(5) Özhan Uluatam, Kamu Maliyesi, Genişletilmiş 4. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1991, s.354

(6) Uluatam, a.g.e., s.352

ciddi tepki uyandıracığı endişesiyle, siyasilerin enflasyoncu finansman tercihini açıklamaktadır.

Enflasyonun vergi ile benzerliği sürdürülürse, en geniş anlamda enflasyon vergisinin matrahını, nominal değerleri değişmeyen para, mevduat, tahvil gibi tüm likit servet unsurlarıyla fiyat hareketlerini yeterince izleyemeyen aylık, ücret, kira, emekli maaşı gibi bazı unsurların oluşturduğu söylenebilir. Ancak, böyle nlaşılan bir enflasyon vergisi kavramı, ekonomideki pek çok unsurun enflasyondan etkilendiğini söylemekten başka bir anlama gelmez. Bu nedenle verginin matrahını yalnızca ekonomide elde tutulan ve nominal değeri sabit para ve benzeri likit unsurlarla sınırlamak daha doğru olur. Enflasyon vergisi her yıl bu değerler toplamının yıllık ortalama enflasyon oranıyla çarpımına eşit bir gizli hasılat sağlayacak ve bu hasılat özel kesimle kamu kesimi arasında paylaşılacaktır⁽⁷⁾.

Enflasyon vergisi uzun dönemde reel nakit değerlerinin istikrarlı olduğu varsayımıyla başlamaktadır, böylece halk enflasyon sebebiyle reel naktin satın alma gücü kaybını, daha büyük nominal değerleri elde etmek amacıyla geliri güçlendirerek telafi etmeye çalışmaktadır. Bu durum, enflasyon vasıtasıyla reel nakit değerler üzerine konulan bir vergi ile gerçekleşecektir.

Enflasyon vergisinin hacmi (T), enflasyon oranı (π) ile reel parasal tabanın (MB / P) çarpımı olarak ifade edilebilir⁽⁸⁾. Yani:

$$T = \pi \cdot (MB / P) \quad (1)$$

Bu denklemde, enflasyon (π) vergileme oranına tekabül etmekte, reel para tabanı ise vergilendirilen nesneyi göstermektedir. Hükümet para tabanını (MB) genişletmek suretiyle vergisini toplar. Böylece yeni denklem:

$$T = (\Delta MB / MB) \cdot (MB / P) \quad (2)$$

olur. Denge şartları altında (1) ve (2) nolu denklemler özdeştir. Çünkü parasal tabanın genişleme oranı ($\Delta MB / MB$) enflasyon (π) ile aynıdır.

Diğer, bir ifadeyle açık finansman, reel kıymetleri ellerinde bulunduranlar üzerinde bir vergi gibi görülebilir, aktifleri enflasyon tarafından sürekli olarak devalüe edilir. Kamunun enflasyon-vegisinden elde edilecek gelirini aşağıdaki gibi yazabiliriz⁽⁹⁾, burada "P" parasal genişleme oranı ve reel bakiyelerin değeri (M/P) vergi konusu olarak düşünülebilir.

$$M/P = P [M/P]$$

(7) Uluatam, a.g.e., s.352

(8) "The Inflation Tax", Economic and Financial Prospects, Swiss Bank Corporation, April / May No. 2 / 1990, p.3

(9) Bijan B. Aglevli, Mohsin S. Khan, "Enflasyonist Finansman ve Enflasyonun Dinamikleri, Endonezya 1951-1972", (Çev. İ. Hakkı Düğür), Ata. Üniv., IIBF İşletme Dergisi, Cilt:6, Sayı:1-2, Mayıs 1983, s.96

Bu formülasyonda parasal genişlemenin daha yüksek oranları, vergi konusunun (Tax base) küçülmesine neden olan enflasyona sebep olur ki, bu da reel bakiyelere olan talebi azaltır. Vergi oranının yükselmesindeki marjinal alacak artışı, vergi konusunun düşmesindeki marjinal düşmeye eşit olacaktır ki, bu noktada "enflasyon vergisi"nin kıymeti maksimize edilmiş olacaktır.

Devlet hazinesine akan enflasyon vergisinin miktarı, enflasyon hızlanmış olduğu için başlangıçta yükselir. Bununla beraber, çok yüksek enflasyonu ile hiperenflasyonlarda, halk elinde tuttuğu reel nakiti azaltmaya, paradan maddi kıymetlere doğru kaymaya başlar ve bu yüzden devlet enflasyon kanalıyla kendisini finanse etme imkanından mahrum kalır.

Daha normal şartlarda ise, para-basımı ekonomide bir kısım kişi ve grupların reel gelirlerinde bir azaltıma yol açacak şekilde, fiyatları yukarı doğru sürecektir. Bu durum ile ellerinde nakit ve nakte çevrilebilir iktisadi kıymetleri bulunduranlar üzerine doğrudan konulan bir verginin etkileri benzer olacaktır. Enflasyonun tam bir izahı, işlemin açıkca bir vergileme vasıtası olarak değerlendirilmesini gerektirmektedir.

Ancak enflasyon oranları arttığında, halk para olarak tuttuğu servetinin bir kısmını başka formlara dönüştürmekte ve bu olgu reel para talebinin hızla azalması sonucunu doğurmaktadır. Halkın bu şekilde davranışı, enflasyon yolu ile reel para talebi üzerinden sağlanacak vergi şeklindeki gelirin belirli bir düzeyin üstüne çıkmasını önlemektedir. Yani "enflasyonist finansmandan sağlanacak gelir oldukça düşük düzeylerde"⁽¹⁰⁾ kalmaktadır.

Para basımı ve bundan sonuçlanan enflasyon sık sık devletin finansman ihtiyaçlarıyla ilişkilendirilse bile, bir orta dönem gelir kaynağı olarak enflasyon vergisinden sağlanan gelir önemsizdir. Fakat kısa vadeli planlama fikirleri ile diğer gelir kaynakları yetersiz hükümetler, ümitsizce kısa bir dönem için normal bir şekilde yüksek enflasyon vergisi sağlayan hızlandırılmış emisyon ve enflasyon çabalarına girer. Bu gelir, halkın daha yüksek enflasyona tepki olarak ellerinde tuttukları parayı azalır azaltmaz eksilir. Takriben "20 yıldan fazla bir dönemde 51 ülke üzerinde, yılın dörte üçünde yapılan gözlemlerde enflasyon vergisi geliri GSYİH'nın % 2'sinden daha azdır"⁽¹¹⁾. Çoğu ülkelerde, gaz, sigara ve içki gibi tek bir mal üzerine konan satış vergisi gelirleri enflasyon vergisinin sağladığı kadar geliri kapsamaktadır.

Önemle belirtmek gerekir ki, normal vergilerle enflasyon vergisi arasında bazı farklar vardır;

(10) Ertuğrul, a.g.e., s.182

(11) William Easterly and Klaus Schmidh - Hebbel, "Fiscal Accounts and Macroeconomic Performance", Bulletin, World Bank Policy Research, Volume 4, Number 3, May - July 1993, s.3

a) Vergi önceden belirlenmiş tarifelere göre, muayyen zamanlarda ve muayyen usullere göre mükelleflerden toplanmak suretiyle elde edilen gelirlerdir. Halbuki vergi sisteminin konjoktürel hareketlere karşı esnek olması, yani vergi enflasyon yoluyla elde edilen gelirin miktarı ve zamanı önceden bilinmemektedir.

b) Normal vergiler, ekonomiden (özel kesimden) toplanmak suretiyle elde edildiği halde, enflasyon vergisi sadece harcamak, yani ekonomiye ilave etmek suretiyle elde edilmiş olmaktadır. Örneğin, devletin 100 trilyon TL tutarındaki yıllık masraflarının 15 trilyon TL'sini açıktan finansmanla karşıladığını düşünelim. Bu durumda özel kesimden mevcut vergi kanunlarına dayanılarak, cebren alınan 85 trilyon TL dışında; emisyonla başvurmak suretiyle de ayrıca 15 trilyon TL'lik ek bir kaynak özel kesimden kamu kesimine aktarılmış olmaktadır. Çünkü piyasaya açıktan sürülen 15 trilyon TL'nin para değerinde meydana getirdiği düşüş dolayısıyla fertlerin reel gelirlerinde azalma meydana gelmektedir. Söz konusu 15 trilyon lirayı normal vergi hasılatına ilave bir vergi geliri⁽¹²⁾ olarak düşünmek mümkündür.

Enflasyonla kamu açıkları arasında tam bir korelasyon yoktur. Ancak enflasyon ile kamu açığı finansmanında kullanılan emisyon arasında uzun dönemli bir ilişki vardır. Söz konusu ilişki tipik "Laffer Eğrisi"ne benzer⁽¹³⁾. Devlet için emisyonla elde edilen gelir (GSYİH'nin bir yüzdesi olarak) önce artar ve sonra azalır. Böylesi gelir yıllık %70 ilâ %160 olan enflasyon oranlarında maksimuma ulaşır. %160'ın üstündeki bir enflasyon oranında, halk enflasyondaki artıştan daha hızlı bir sınıfta paradan (enflasyona dayanıklı - enflasyondan korunan mallara doğru) kaçışa geçtiği için, enflasyon gelirleri azalmaya başlar. Ayrıca, enflasyon oranı ne kadar yüksekse, parasal finansman enflasyonu o derece şiddetlendirmektedir.

Enflasyonist bir ekonomide, toplam arza göre fazla olan toplam talebi azaltabilmenin bir yolu, kamu harcamalarını aynı düzeyde bırakarak, kamu gelirlerini artırmaktır. Enflasyonun hüküm sürdüğü bir ekonomide kamu gelirlerinin bir önceki döneme göre gelir esnekliğine bağlı olarak, kendiliğinden bir artış göstereceği açıktır. Ancak ekonomideki istikrarsızlık durumu ile mücadelede bu artış yeterli olmamakta, kamu gelirlerinde bunun dışında iradi olarak birtakım değişiklikler yapmak gerekmektedir. (Bir verginin gelir esnekliği, vergi gelirindeki nisbi değişiklik ile gayri safi milli hasıladaki nisbi değişiklik arasındaki oran ile ölçülmektedir.) Buna göre, bir verginin gelir esnekliğinin "1'den büyük olması, vergi gelirinin, otomatik olarak, parasal gelirdeki artışlardan daha fazla artacağını göstermektedir. Bu tür esnek bir vergi sistemi, otomatik stabilizatör olarak işlemekte, enflasyonist bir dönemde parasal gelirler arttığı zaman, ekonomideki alım gücünü azaltmaktadır⁽¹⁴⁾.

(12) S. Sırrı Akar, "Vergi ve Enflasyon İlişkisi", Maliye Dergisi, Sayı: 36, s.118

(13) Easterly and Hebbel, a.g.m., s.1

(14) Beyhan Ataç, Maliye Politikası, İkinci Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:86, Eskişehir 1991, s.123

Enflasyonist gelişme temposu içinde mükelleflerden alınan her türlü vergi mükelleflerin vergi sonrası tüketim, yatırım ve tasarruf kararlarına kısaca iktisadi kararlarına etki etmektedir.

Genel olarak vergilemenin veya çeşitli vergilerin çeşitli üretim faktörleri ve diğer ekonomik büyüklükler üzerinde gösterdiği etkiler ekonominin içinde bulunduğu gelişme seviyesine ve iktisadi, sosyal bünyeye göre değişme göstermektedir⁽¹⁵⁾.

Vergiler kişilerin kullanılabilir gelirlerinde, tüketim ve yatırım harcamalarında bir azalmaya yol açmaktadır. Bu noktada vergiler, toplam talep açısından üzerinde daraltıcı bir etkiye sahiptir. Kısa dönemde toplam talebi azaltmak için, enflasyonla mücadele açısından, ya yeni vergiler koymak veya mevcut vergi oranlarını yükseltmek gereklidir. Bu da vergilerin gelir esnekliğine, ekonominin yapısına ve mükelleflerin tutumuna göre değerlendirilmesi gereken bir durumdur.

Kısa dönemde vergi oranlarının yükseltilmesiyle elde edilmeye çalışılacak gelir artışlarında iki temel problemle karşılaşılır⁽¹⁶⁾: Birincisi, mevcut oranların yeterli düzeyde yüksek olması halinde yapılacak yeni artışlar vergiden kaçınmayı artıracak ve bu suretle vergi gelirleri olumsuz yönde etkilenecektir. İkincisi ise, ücret ve maaşların enflasyona göre indekslenerek belirlenmesi ve fiyatların genel olarak maliyetlerdeki artışları içermesi halinde, dolaylı vergilerin artırılması vergiden kaçınmayı hızlandırırken, dolaylı vergi oranlarının artırılması nominal gelirleri artırsa bile reel gelirlerde önemli bir artışa yol açmayacaktır.

Vergilerin makroekonomik etkileri, vergilerin dolaylı veya dolaysız olmasına göre farklılık göstermektedir. Şöyleki;

a) Belirli bir reel vergi hasılatının deflasyonist etkisi, dolaylı ve dolaysız vergiler arasında farklıdır.

b) Verginin fiyatlar üzerindeki etkisi ve dolayısıyla ücret - fiyat helezon etkisi alınan iki vergi türüne göre farklı olacaktır.

c) Uluslararası rekabet ve ihracat pazarlarında rekabet etme yeteneği; uluslararası ticaret anlaşmalarındaki cari hükümler sebebiyle, işletmelerin karşı karşıya olduğu dolaylı/dolaysız vergi oranına bağlı olabilir⁽¹⁷⁾. Ayrıca, dolaylı/dolaysız vergi oranının; gerek çalışma gayreti, gerek sermaye birikimi gibi kişisel teşvik tedbirleri dolayısıyla uzun dönem iktisadi büyüme yönünden de önemli olduğu söylenebilir.

(15) Fevzi Devrim, Maliye Politikası, Dokuz Eylül Üniv., İİBF Yayınları No:4, İzmir 1983, s.162

(16) Armeane M. Choksi, "Adjustment with Growth in the Highly Indebted Middle-Income Countries", World Bank, Country Policy Discussion Paper, Washington 1986, p.221'den; Osman Pehlivan, "Vergi Politikasının Etkin Kaynak Kullanımı ve İstikrarlı Büyüme Amaçları Üzerindeki Rolü", Vergi Dünyası, Sayı: 136, Aralık 1992, s.46

(17) G.K.Shaw, Maliye Politikası, (Çev. Ömer Faruk Batırel), İstanbul İTİA Yayını, İstanbul 1975; s.47

Bilindiği üzere, enflasyonla mücadelede genel olarak para, maliye, istikrar vs. gibi birtakım politikalar vardır. Bir diğer politika da henüz tam bir uygulama alanı bulamayan vergi temelli gelir politikası (Tax-Based Income Policies)'dir. Vergi temelli gelir politikası ile ilgili çeşitli seçenekler sözkonusu olmakla beraber, hepsinin özünde yatan fikir genellikle aynıdır: Parasal ücret artışlarını sınırlandırmak ve böylece dolaylı olarak fiyat artışlarını önlemek için vergi sistemini kullanmak. Vergi temelli gelir politikaları, daha düşük parasal ücret artışlarını öneren ve kabullenen firmaları ve işçileri mükafatlandırarak ve aşırı ücret artışlarını öneren ve kabul edenleri cezalandıran bir vergi sisteminin kullanımudur. Bu sistemde, ücretleri belli bir sınırdan tutan firmalar ve işçiler vergi azaltılması yoluyla mükafatlandırılmakta, aksine aşırı ücret artışları öneren ve alan firma ve işçiler yüksek vergi yoluyla cezalandırılmaktadır. Böylece vergi temelli gelir politikaları, düşük parasal ücret ve fiyat artışlarını daha cazip, aşırı parasal ücret ve fiyat artışlarını daha az cazip kılarak nisbi fiyatları değiştirmeyi planlamaktadır⁽¹⁸⁾.

Vergi temelli gelir politikası taraftarları bu politikanın fiyatlar üzerinde sıkı bir kontrole gerek kalmadan ekonomide enflasyonu azalacağı ve büyüme için gerekli şartları oluşturacağını savunmaktadırlar. Ancak bu politika henüz hiç uygulama alanı bulmadığı için, uygulamadaki başarısı konusunda kesin birşey söylenememektedir. Birkere sendikaların, böyle bir politikaya, toplu sözleşme sürecini engellediği iddiasıyla karşı çıkmaları sözkonusudur. Bu politikayı yürütecek kalifiye eleman vs.'ye ihtiyaç vardır ve bu politikanın milli bir politikaya dönüştürülebilmesinde şüpheler sözkonusudur. Dolayısıyla gelir politikalarının uygun toplam talep politikaları ile birlikte uygulanması görüşü ağırlık kazanmaktadır. Bilindiği üzere, gelir politikaları toplam arz eğrisinin aşağıya doğru hareketini sağlayarak, enflasyon oranını azaltmayı amaçlamaktadır. Ancak, toplam talep eğrisi de aşağıya doğru hareket ettiği sürece, enflasyon oranı düşecek ve öyle kalabilecektir. Eğer toplam talep eğrisinde bir değişiklik meydana gelmiyorsa, uygulanan gelir politikası yalnızca, sonunda ergeç patlayacak olan enflasyonist baskıyı desteklemiş olacaktır⁽¹⁹⁾.

Enflasyonla mücadelede hangi vergilere önem verileceği sorunu, aslında bir ülkede yürürlükte bulunan vergi sistemine bağlıdır⁽²⁰⁾. Bu ise herşeyden önce ülkenin iktisadi ve sosyal yapısı ile ilgilidir. Genellikle ileri ekonomilerde dolaysız, geri ekonomilerde dolaylı vergiler devlet elirlerinin önemli bir kısmını meydana getirirler. Amaç, ekonomideki likidite fazlasını masnetmek olduğundan; ister dolaysız isterse dolaylı vergilere önem verilmiş olsun, değişecek şey vergilemede adaletin sağlanması veya adaltsiz vergilere daha fazla önem verilmek zorunda kalınmasıdır.

(18) Ataç, a.g.e., s.161

(19) Ataç,a.g.e., s.162

(20) İsmail Türk, Maliye Politikası, 7. Bası, Sevinç Yayınevi, Ankara, Mayıs 1988, s.115

Teoride vergilerin artırılmasının enflasyon zamanlarında bazan fiyatların yükselmesini hızlandıran bir bünye taşıdığı ileri sürülmekle beraber, uygulamada vergi politikası enflasyonu önleme bakımından sık sık başvuru ve olumlu sonuç alınan tedbirlerdendir⁽²¹⁾. Bu noktada vergiler genelde anti-enflasyonist bir etkiye sahiptirler. İleride de değineceğimiz üzere, artan oranlı vergiler, tersine artan oranlı vergilere nazaran tüketimi önlemede daha az etkili olup, bunun sebebi de artan oranlı vergilerin etkisinin tamamen tüketim üzerinde olmamasıdır.

Dolaylı vergiler gelirin kullanımı üzerinden alındıklarından ekonomideki likidite fazlasını herhangi bir gecikmeye sebep olmaksızın emdikleri halde, dolaysız vergiler doğrudan elir ve servet üzerinden alındıklarından likiditeyi bir yıl gecikme ile emerler. Yüksek bir enflasyonda bazı kişilerin gelirleri verginin en az geçim indirimi üstüne çıkar, bazı vergi mükellefleri de eskisine göre daha üst gelir dilimleri içine girerler; böylece gelir vergisinin nominal hasılatı artar, fakat gelir vergisindeki bu otomatik artışlar yükselen genel fiyat seviyesi yüzünden devlet harcamalarındaki artışları karşılamayabilir. Bu itibarla enflasyon devrelerinde gelir vergilerinin "pay as you go" usulüne göre tahsili⁽²²⁾, ekonomideki likiditenin massedilmesi ve devletin paranın satın alma gücünün düşmesinden dolayı zarar görmemesi bakımından faydalıdır. Bunun yanı sıra gelir dilimlerinin, vergi tarifelerinin, matrah, indirim, istisna ve muafiyetlerinde de yeniden düzenlenmesi olumlu etki yapacaktır.

Vergi oranlarındaki artış nedeniyle girdi maliyetlerinin artması, kamu kesiminin üretim maliyetlerini de artıracaktır. Diğer taraftan vergi oranlarının artırılmasıyla sağlanan gelir artışlarının bütçe açığını azaltmadaki etkisi, dolaysız vergilerin sağlayacağı etkiden daha düşük olabileceği önemli bir husustur. Bu durum, vergi tabanı - vergi geliri arasındaki yakın ilişkiden kaynaklanmaktadır⁽²³⁾. Daha açık bir ifadeyle, bu durumda, dolaylı vergi oranlarının artmasının özel talebi azaltıcı etkisi, dolaysız vergi oranlarının aynı oranda artırılmasının yol açacağı etkiden daha fazla olacaktır. Ayrıca, dolaylı vergi gelirlerinin toplam vergi gelirleri içindeki payı da son derece önemlidir. Dolaylı vergi gelirlerinin oranının düşük olması halinde, kısa dönemde bütçe açığının ve toplam talebin kısılmasının en etkili yolu, vergi oranlarının artırılmasından çok, kamu harcamalarının azaltılmasıdır. Bu yol, enflasyonist baskının yoğunlaştığı kısa dönemlerde daha da etkili olabilir.

Şimdi çeşitli vergilerin enflasyonla mücadeledeki etkinliklerine kısaca bakalım;

a) Gelir Vergileri: Çağdaş vergi sistemlerinin en önemli vergisi sayılan gelir vergisinin, enflasyonist bir ekonomide gelir dağılımındaki adaletsizliğin giderilmesi açısından olduğu kadar, toplam talebi kısmak açısından da güvenilir bir vergi olduğu ileri sürülmektedir⁽²⁴⁾. Gerçekten gelir vergisi artan oranlı yapısı nedeniyle maliye

(21) Devrim, a.g.e., s.168

(22) Türk, a.g.e., s.111

(23) Osman Pehlivan, "Vergi Politikasının Etkin Kaynak Kullanımı ve İstikrarlı Büyüme Amaçları Üzerindeki Rolü", Vergi Dünyası, Sayı: 136, Aralık 1992, s.66

(24) Ataç, a.g.e., s.124

politikasının son derece önemli bir aracıdır. Çünkü, enflasyon nedeniyle parasal gelirlere ortaya çıkan artışlar, kişileri gittikçe daha yüksek vergi dilimleri içine sokmakta, böylece otomatik olarak bir taraftan gelir vergisi aracılığıyla devletin kişi ve firmaların satın alma güçleri vergi kadar azalmaktadır. Devletin enflasyonla mücadele etmek için vergi oranlarında iradi olaak artış yönünde bir değişiklik yapması durumunda ise, istikrar politikası açısından yukarıda ifade edilen sonucun daha da kuvvet kazanacağı açıktır. Ancak burada, yüksek gelir gruplarına ilişkin marjinal vergi oranlarında gerçekleştirilen şiddetli bir artışın tasarruf gücü yüksek bu kişilerin tasarruflarında bulunma ve yatırım yapma isteklerini kısacağı, eğer artan kamu tasarrufları ile bu açık karşılanamıyorsa, bunun uzun dönemde ekonominin sermaye birikimi üzerinde olumsuz bir etki yapacağı belirtilmelidir. Buna karşılık, düşük gelir gruplarına ilişkin vergi oranlarında yapılacak bir artışın bu gruba mensup kişilerin tüketim eğilimi yüksek olduğu için, ekonominin toplam talep düzeyi üzerindeki kısıtlayıcı etkisi daha büyük olacaktır. Ancak bu tür bir çözüm de, enflasyonist bir dönemde gelir dağılımındaki dengesizliği daha da kötüleştirdiğinden sosyal adalet açısından kabul edilemez.

Ayrıca enflasyonla mücadelede gelir vergilerinin tüketim harcamaları üzerindeki azaltıcı etkisi, harcamalar üzerinden alınan vergilere göre daha azdır. Zira gelir vergisinin bir kısmı tasarruflardan, diğer kısmı tüketimden ödenmektedir. Buna karşılık, gelir vergisinin gencl olmayıp bazı konuların vergi dışı bırakılması, vergi kaçakçılığının yaygın olması gibi sorunlar bu verginin etkinliğini azaltmaktadır. Gözardı edilemeyecek bir sorun da, gelir vergisi oranlarının artırımında vergi mükelleflerinin göstereceği alçekte tepkidir.

b) Gider vergileri: Bu tür vergiler tüketicilerin harcamalarını kısmak, toplam talebi azaltmak hususunda daha etkilidir. Ayrıca bu vergiler fiyata gizlendiği ve yükü mükellefler tarafından daha az hissedildiği için, böylesi vergilere karşı vergi mükelleflerinin daha az tepki göstermesi durumu ortaya çıkar.

Ancak gider vergilerinin artan gelir karşısında tüketim oranı azaldığı için, gerileyici bir özelliğe sahip olmaları, yani düşük gelir grupları üzerinde daha ağır bir yük meydana getirmeleri eleştiri konusudur⁽²⁵⁾. Gider vergilerinin bu olumsuz etkisi, lüks ve zorunlu mallar arasında bir ayırım yapılarak ve bu mallar farklı oranda vergilendirilerek giderilebilir. Fakat bu durumda verginin talebi kısıtlama etkisi azalmaktadır. Toplam talebin unsurlarından biri olan tüketim harcamalarını azaltmak için verginin tüketim eğilimleri yüksek olan düşük gelirliilerden alınması gerekir. Bu da sosyal adalet açısından menfi bir durumdur. Harcama vergilerinin yüksek gelir grupları üzerindeki talebi kısıtlayıcı etkisi azdır. Çünkü bu gelir grupları tasarruflarından fedakarlık yapmak suretiyle tüketimlerini aynı düzeyde tutabilirler.

(25) Ataç, a.g.e., s.125

Gider vergilerinin bir diğer olumsuz yönü, özellikle enflasyonist bir ekonomide bu vergilerin başlangıçta vergilenir mallar üzerinde meydana getirdiği fiyatları yükseltici etkisinin, ücret-tiyat etkilenimini hızlandırdığı için enflasyonist baskıları artıracaklığı konusudur⁽²⁶⁾. Teoride gider vergilerinde gerçekleştirilecek bir artışın kamu harcamaları sabit tutulduğu takdirde genel fiyat düzeyini yükseltmeyeceği ifade edilmektedir. Çünkü bu kurama göre, vergilerin piyasadaki bazı malların fiyatlarını yükseltmelerine karşın, piyasadaki satın alma gücünü emerek, diğer malların fiyatlarının düşmesini sağlayacakları veya bu malların fiyatlarının çok hızlı yükselmesini önleyecekleri düşünülmektedir. Oysa, gerçek hayatta durum bundan farklı görülmekte, faktör fiyatlarında fiyat yükselmelerine bağlı olarak meydana gelebilen artışlar, tüketim malları fiyatlarına yeni artışlar meydana getirebilmektedir.

c) Servet vergileri: Bir ekonomide servet vergilerinin enflasyonla mücadele amacıyla kullanıma imkânı, gelir ve gider vergilerine oranla çok daha azdır. Çünkü bu vergiler iktisadi dalgalanmalar yönünden hiç de duyarlı olmayan vergilerdir. Servet vergileri ancak, servetin kişilerin harcama potansiyelini yansıttığı, bu nedenle harcama potansiyelinin bir göstergesi olarak kabul edilebileceği varsayımı yapıldığı takdirde, kısa dönemde toplam talebi kısmak açısından bir anlam taşıyacaktır⁽²⁷⁾. Ancak, servet vergilerinde beyan edilen servetlerin gelirleri genellikle gerçek değerlerinin çok altında olduğu ve özellikle Türkiye gibi ülkelerde denetim mekanizması etkin yapılamadığı için yukarıda belirttiğimiz üzere bu tür vergilerin enflasyonla mücadelede etkinliği düşüktür.

Tüketim ve yatırım harcamaları üzerinde frenleyici etki gösteren vergiler, kısa dönemde anti enflasyonist karakter gösterirler; buna karşılık verimli çalışma hevesini kıran vergiler, aksi yönde bir etkiye sahip bulunacaklarından enflasyonist olabilirler.

Türkiye'de de enflasyonla mücadelede özel indirim, yatırım indirimi oranlarında, küçük çiftçi muafılığı sınırlarında, götürü vergileme ile ilgili alış ve satış tutarlarında enflasyonu engelleyici bazı düzenlemeler yapılmış, ayrıca enflasyona karşı bazı müesseseler⁽²⁸⁾ oluşturulmuştur. Yine de enflasyonist baskının tam anlamıyla önüne geçmek mümkün olmamıştır. Zira çoğu ücretli olan düşük gelirlerin vergi yükünün artırılmasına karşılık, toplam vergi yükü azalmıştır. Endekslenmemiş gelir

(26) Ataç, a.g.e., s.126

(27) Ataç, a.g.e., s.126

(28) Bunlardan en önemlileri; Sürekli yeniden değerlendirme (VUK mük. m.298), Hızlandırılmış Amortisman (azalan bakiyeler usulüyle amortisman) (VUK mük.m.315), Alacak ve borç senetlerinin reeskontu (VUK m.281 ve 285), Sabit kıymet yenileme fonu (VUK m.328), Finansman fonu (KVK mük.m.8), Kurumlarda iştirak hisselerinin ve gayrimenkullerin satışından doğan kazançlara ilişkin istisnadır (KVKm.8/18). Bkz: Hızır Tarakçı, "Vergi Sistemimizde Enflasyona Karşı Oluşturulan Sistemin Yetersizliği ve Bu Konuya İlişkin Sistem Önerimiz", Vergi Dünyası, Sayı:145, Eylül 1993, s.52

vergisinin fonksiyonu⁽²⁹⁾, ücret gelirinin oran ve matrah esnekliğinin, enflasyon dolayısıyla artmasıyla, reel ücretin düşmesiyle, ücretlilerin vergi yüklerinin artmasıyla milli gelirden aldıkları payın azalmasıyla açıkça ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca ülkemizde gelir vergisi tarife yapısına bakıldığında oranların %25 ilâ %50 oranında değiştiği ve yasal vergi oranlarının yüksek olduğu görülmektedir. Oysa birçok ülke vergi teşvik ve indirimlerini kaldırarak ve vergi oranlarını düşürerek daha basit bir vergi yapısı kurmayı amaçlamışlardır⁽³⁰⁾. Son zamanlarda yüksek oranlı vergileme rejiminde vergiden kaçınma ile vergi kaçakçılığının arttığı, vergi adaleti prensibinin erozyona uğradığı kabul edilmektedir. Bundan dolayı son yıllarda gerek gelişmiş OECD, gerekse gelişmekte olan Commonwealth Ülkelerinde uygulamaya konulan vergi reform programlarında vergi tabanının genişletilmesi ve vergi oranlarının düşürülmesi ön plana çıkmıştır. Gerçekten OECD ülkelerinde her reform paketi vergi tarifelerinin yeniden düzenlenmesini içermektedir. Bu çerçevede ilkin vergi dilimlerinin sayısı azaltılmıştır. İkinci olarak tarifedeki ilk dilimin vergi oranı düşürülmüştür. Üçüncü olarak, İsviçre ve Türkiye hariç bütün ülkelerde en üst dilim vergi oranı azaltılmış olup, bu düşürülme bazı ülkelere 1/3 oranından fazladır⁽³¹⁾.

Gelir vergisi sistemine dahil edilen peşin vergi, daha sonra dahili tevkifat ve geçici vergi ile beyannameli mükellefler açısından vergi kayıp ve kaçakları azaltılmaya çalışılmıştır. Gelir vergisinin cari yıl içinde alınması enflasyonun para değeri üzerindeki yıkıcı etkisini de önleyebilecektir⁽³²⁾. Ancak en modern vergileme usulü olan beyan usulü bizde gerçek manada yapılamamakta; denetim elemanlarının nicel ve nitelik yönlerinden yetersizliği, mükellefte vergi bilincinin yerleştirilememesi, idari ve hukuki yönden birtakım eksiklikler vb. sebepler ülkemizdeki kayıp ve kaçakların aşırı bir boyuta (GSMH'nın yaklaşık dörtte birine) ulaşmasına yolaçmıştır. Bu olumsuz durum gelir vergisinin etkinliğini son derece azaltmaktadır.

Son zamanlarda bazı ülkelerin (özellikle gelişmekte olan ülkelerin) kamu harcamalarını finanse etmede vergiler yetersiz kalınca başvurduğu bir yol da "kamu açıklarının monetizasyonu"⁽³³⁾ dur. Enflasyon vergisi olarak nitelendireceğimiz bu yol uzun dönemde çözüm değildir. Zira bu durum kaçınılmaz surette enflasyonu daha da körüklemekte ve ekonomiyi hiperenflasyon ortamına sokmaktadır.

(29) Fevzi Devrim, Mehmet Tosuner ve Zeynep Arıkan, "Vergi Sistemi", Hak-İş, Aylık Mesleki Eğitim Dergisi, Sayı: 19, Mayıs - Haziran - Temmuz 1992, s.15

(30) Bu ülkelerde vergi oranları en düşük ve en yüksek olarak aşağıdaki gibidir; Hollanda %7 - %60, İngiltere %25 - %40, Almanya %19 - %53, Fransa %5 - %57, ABD %15 - %28, Yunanistan %18 - %50, İtalya %10 - %50, Bkz; Kadri Özen, "Vergi Reform Çalışmalarında Ana Amaçlar Neler Olmalıdır?", Vergi Dünyası, Sayı: 146, Ekim 1993, s.23

(31) Özen, a.g.m., s.22

(32) Devrim, Tosuner ve Arıkan, a.g.m., s.17

(33) George Junge and Max Schieler, "The Real Choices Facing The Debtor Countries", Economic and Financial Prospects, Swiss Bank Corporation, April / May No. 2 / 1990, p.3

Özet ve sonuç olarak, Türkiye gibi enflasyonun bütün ağırlığına hüküm sürdüğü bir ekonomide, kronikleşen enflasyonun kontrol altına alınmasında vergi politikasının önemli bir yeri vardır. Enflasyonla mücadelede maliye politikası ile yapılmak istenen şey, kısa vadede toplam talebi (harcamaları) kıstmak ve uzun vadede ise toplam arzı (üretimi) artırmaktır. Bu noktada vergi politikası ülke gerçeklerine uygun bir şekilde yürütülebilirse, hem enflasyonu önlemede etkinlik kazanacak, hem de ülkenin diğer sorunlarının (gelir dağılımının iyileştirilmesi, dengeli kalkınma ve büyümenin sağlanması, kayıp ve kaçığın zaltılması, kamu açıklarının asgari bir düzeye indirilmesi vb.) çözümünde katkı sağlayabilecektir.

Kısa vadede vergi politikasının amacı, hem kanmu gelirlerini artırmak, hem de toplam talebi (özellikle tüketim harcamalarını) kıstmak olmalıdır. Uzun vadede ise üretimi artırıcı, lüks ve israfı engelleyici, verimli yatırımları destekleyici mahiyette selektif bir politika uygulanmalıdır.

Kısaca vergi gelirlerinin ekonominin genişleme döneminde artarak toplam talebi kıstmak suretiyle enflasyonu frenleyici, daralma dönemlerinde ise, vergilerin azalarak bireylerin elinde tüketim ve yatırım harcamaları için daha fazla fon oluşmasını sağlamak suretiyle ekonominin durgunluk sürecine girmesini önleyici bir yapıya kavuşturulması böylece iktisadi istikrarın sağlanması zorunludur.

Ülkemiz açısından vergi reform çalışmalarında vergi tabanının genişletilmesi, vergilendirilmeyen kesimlerin vergi kapsamına alınması ve vergi dilimlerinde yer alan yasal oranların düşürülüp, vergi sistemimizdeki istisna, muafiyet ve indirimlerin gözden geçirilip günün şartlarına göre düzenlenmesi, denetim mekanizmasının daha aktif bir hale getirilmesi vergi politikasının etkinliğini artıracaktır. 15.1.1994

KAYNAKLAR

- Aglevli, Bijan B. ve Mohsin S. Khan, "Enflasyonist Finansman ve Enflasyonun Dinamikleri, Endonezya 1951-1972", (Çev. İ. Hakkı Düğer), Ata. Üniv., İİBF İşletme Dergisi, Cilt:6, Sayı:1-2, Mayıs 1983, ss.81 - 100.
- Akar, S. Sırrı. "Vergi ve Enflasyon İlişkisi", Maliye Dergisi, Sayı: 36, ss.114 - 130.
- Ataç, Beyhan. Maliye Politikası, İkinci Baskı, Anadolu Üniversitesi, Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No:86, Eskişehir 1991.
- Buchanan, James M. The Public Finances, Revised Edition, Richard D. Irwin Inc., Homewood, Illinois 1965.
- Devrim, Fevzi. Maliye Politikası, Dokuz Eylül Üniv., İİBF Yayınları No:4, İzmir 1983.
- Ertuğrul, Ahmet. Kamu Açıkları, Para Stoku ve Enflasyon, Yapı ve Kredi Bankası Yayını, Mayıs 1982, Ankara.
- Easterly, William and Klaus Schmidh - Hebbel, "Fiscal Accounts and Macroeconomic Performance", Bulletin, World Bank Policy Research, Volume 4, Number 3, May - July 1993, ss.1 - 6.
- Pehlivan, Osman. "Vergi Politikasının Etkin Kaynak Kullanımı ve İstikrarlı Büyüme Amaçları Üzerindeki Rolü", Vergi Dünyası, Sayı: 136, Aralık 1992, ss.43 - 57.
- Shaw, G.K. Maliye Politikası, (Çev. Ömer Faruk Batırel), İstanbul İTİA Yayını, İstanbul 1975.
- Sönmez, Sinan. "Kamu Kesimi Açığı ve Enflasyon Arasındaki Bağlantılar Üzerine Bazı Gözlemler", Ekonomik Yaklaşım, Cilt: 4, Sayı: 8, 1993, ss.45 - 64.
- "The Inflation Tax", Economic and Financial Prospects, Swiss Bank Corporation, April / May No. 2 / 1990, s.3
- Türk, İsmail. Maliye Politikası, 7. Baskı, Sevinç Yayınevi, Ankara, Mayıs 1988.
- Uluatam, Özhan. Kamu Maliyesi, Genişletilmiş 4. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara 1991.
- HDT "Başlıca Ekonomik Göstergeler"